

PROPAGANDA VE TERBİYE

Bazan okumakta olduğumuz bir makaleyi, bir kitabı veya dinlemekte olduğumuz bir konuşmayı, bir nutku yarıda bırakır, küçümsemek ve beğenmemezlik ifade eden bir eda ile “propaganda!” deriz. Bu sözümüzde menfi bir hüküm gizlidir, bir yazı veya konuşmaya “propaganda” demek onu kötülemektir. Propaganda cinsinden olan bir yazı veya konuşma ile böyle olmiyanlar arasındaki fark nedir? Propagandanın ne olduğu meselesi ile uğraşanlar ve bu alanda tetkiklerde bulunanlar da meseleyi tamamiyle aydınlatmış değillerdir; bazı vasıflarını belirtmekle beraber, hâlâ çözülmelik, münakaşalı noktalar vardır.

Diğer taraftan propaganda tabiri menfi manasını kaybetmek temayülünü de gösteriyor. Modern devletlerin resmî propaganda teşkilâtı var ve bunlardan açıkça propaganda nezareti, bürosu v.s. olarak bahsediliyor. “Halk terbiyesinde” propagandanın mühim rolü olduğu ileri sürülüyor. “Propaganda” ile “terbiye” aynı mıdır? Suali ortaya çıkıyor.

İkisi arasındaki farklar ve benzerlikler münakaşa ediliyor. Nazarî ve ilmî bakımdan incelemeler, tetkikler, münakaşalar devam ede dursun, diğer taraftan pratikte propaganda tekniği günün mücadelelerinde, içtimaî cereyanlarda, bir “dâva”sı olan her zümre tarafından gittikçe artan bir ölçüde ve kuvvette kullanılıyor.

“Propagandadır” diyerek beğenmeyip bir tarafa bıraktığımız yazının doğru söylemediğine kaniyizdir. Demek ki, propaganda olanla olmiyanı ayırd edenken ilk kullandığımız ölçü, söylenenlerin hakikata uygun olup olmamasıdır. Bir vak’ayı yalnız bir cephesinden değil bütün cepheleriyle ele alan, tarafgirlik etmeden hâdiseleri tesbit eden, “malûmat” veren yazılar ve sözler propaganda değildir. Ama yalnız kendi başına bu ölçü, hakikate uygun olup olmamak vasfı, propagandayı belirtmek için yeter görünmüyor. Bir kimse, hâdiseleri tam tesbit edemediğinden veya bilgisizliğinden dolayı hakikattan kendi de farkına varmadan ayrılırsa onun söylediklerine propaganda demiyoruz; öyle sözler için “yanlıştır, eksiktir” hükmünü veriyoruz. Hakikatin değiştirilmesinde kasıt varsa, bilerek, hususî bir maksatla hâdiseler yalnız bir cephesiyle veriliyorsa ancak o zaman propaganda damgasını basabiliyoruz. Propagandada hem hakikata uygun olmamak vardır, hem de bu uygunsuzluk kasdîdir.

Propagandada şuurulu olarak hakikati tahrif ettiren maksat nedir? Maksat, propaganda edilenlerde propagandayı edenin gayesine uygun gelen muayyen hisleri, kanaatleri yerleştirmek ve bu suretle onları propaganda edenin istediği yolda harekete geçirmektir. Şu halde propaganda, fertlere tesir etmek, onların hareketlerini “kontrol” etmek tekniğidir. Propaganda hakkında bu neticeye gelince, terbiye ile propaganda arasında bir benzerlik olduğu beliriyor. Terbiye de, terbiye edilenlerde muayyen bazı fikir, kanaat ve hisleri, hareket tarzlarını, itiyatları kurmak tekniği değil midir?

Bu noktada propaganda ile terbiye gerçekten bir benzerlik gösterir; her ikisi de birer “içtimaî kontrol” vasıtasıdır, yani fertlerde bir takım tavır ve hareketlerin teşekkülüne hizmet eden vasıtalarıdır. Terbiye denince daha çok büyüklerin küçüklere tesirini anlarız, propaganda ise küçük büyük herkese, fakat daha çok büyüklere tatbik olunur; ama bu fark esaslı bir ayrılık değildir; büyük veya küçük olsun, bir alanda yeni, acemi olanlar terbiye edilirler. Mühim olan, dediğimiz gibi, fertleri kontrol etmek, istenilen yola getirmektir. Propagandanın ne kadar menfi, kötü bir mânası varsa, terbiyenin aksine umumiyetle iyi bir mânası vardır. Bir kitap, bir makale propaganda ise kötüleriz; “terbiyevî” ise beğenir, kabul ederiz. Ama her zaman “propaganda” olanla “terbiyevî” olanı ayırd edebiliyor muyuz? Bir taraftan aralarında insanı şaşkırtan bu benzerlik var, fakat diğer taraftan biri kötü öbürü iyi telâkki ediyor, Öyleyse bunları birbirinden ayırd etmek mühim bin mesele olarak önümüze çıkıyor.

Propaganda ile terbiyeyi ayıranların ilk ortaya sürdükleri fark, yukarıda işaret ettiğimiz “hakikate uygun olup olmamak” vasfıdır. İkinci olarak, propagandanın insanın hislerine, ilkelerine hitap ettiği halbuki terbiyede akıl ve mantığa hitap edildiği söylenir. Gerçekten, terbiyenin bilhassa bugünün cemiyetlerindeki müessesleşmiş terbiyenin mühim bir kısmı “bildirici”dir; malûmat verir. Bugünkü mektep sisteminin gördüğü birinci ve en büyük iş “bilgi” vermektir; âdeta terbiye=öğretim haline gelmiştir; şahsiyetin teşekkülü, gencin fikrî ve hissî “terbiye”si ikinci plânda kalmıştır. Modern terbiyenin bu “öğretim” kısmında akla, mantığa hitap edilir; “ilmî hakikat”a uygun olarak malûmat verilir; halbuki propaganda da icap ederse “hakikat” kasden değiştirilir; çünkü maksat doğruyu öğretmek değil, her ne suretle olursa olsun bir şeyi doğru imiş gibi kabul ettirmektir. Terbiye ile propaganda arasındaki bu farkı şöyle de ifade ederler: terbiyede, verilen hükümlerin, çıkarılan neticelerin doğru olup olmadığı tetkik edilir. Halbuki propaganda da yalnız son hükümler, neticeler verilir. Bu hükümler, neticeler “hakikata uygun” olabilir; ama ileri sürülmelerine sebep “hakikata uygun” olmaları değildir; propagandacının işine yaradığı içindir. “Neticeler”, akıl, mantık, isbat yolu ile değil, bir takım hususî tekniklerle, ferdin his ve ilcalarıyla oynyarak kabul ettirilmeğe çalışılır. Terbiyede tetkik, tenkid, münakaşa vardır; propagandada bunlar hakikî mânada yoktur; icap ederse gûya, tamamen şekli olarak kullanılır. Propagandada hükümler kat’îdir; şüpheye yer bırakmaz: her meseleyi bıçak kesimi haleder veya etmek iddiasındadır.

Terbiye ile propaganda arasında işaret edilen bu farklar vardır, doğrudur; fakat bunlar terbiyenin “öğretim” kısmına aittir. Ferdin hissî terbiyesi bu gün daha çok mektep haricindeki muhitlerde belirir; mektep haricinde olmakla beraber bu da “terbiye” tarifi içine girer. Daha evvelki cemiyetlerde, cemiyetin bilgi yükünün hafif olduğu hallerde, öğretim terbiyede bu kadar mühim bir yer tutmuyordu. Şahsiyetin teşekkülü, hislerin terbiyesi bahsinde terbiye ile propaganda arasındaki ayrılıkların ortadan kalktığına mı hükmedeceğiz? Cemiyetin istediği ülkülerin, hislerin, inançların, görüşlerin fertlerde yerleşmesi de terbiyenin gördüğü işlerden değil midir? Bu alanda akıl ve mantığa değil, hislere hitap edilmez mi? “Hakikata uygun olup olmamak” ölçüsü artık ortadan kalkmaz mı? Terbiyenin bu cephesiyle propaganda aynı şey gibi gözüküyor.

Terbiyenin bu cephesiyle propaganda arasındaki benzerlik gerçekten kuvvetli görünür, ama gene esas ayrılıklar vardır. Buradaki ayrılık daha ince, daha güç yakalanabilir, fakat neticeleri itibarıyla çok mühimdir. Bu noktayı aydınlatılabilmek için yukarıda kısaca işaret edip geçtiğimiz “propagandada maksat” bahsini tekrar ele almak gerekiyor. Terbiye de propaganda da fertleri kontrol etmeyi işini görürler, fakat terbiyede gayede birlik propagandada ise gayede ikilik vardır. Terbiyede, cemiyette yerleşmiş ve yaygın olan, doğru, iyi, güzel bilinen ülküler, inançlar, görüşler, his ve kanaatler, kısaca mevcut “içtimai kıymetler” fertlere aşılmağa çalışılır. Bunlar cemiyette yerleşmiş, kök salmış kıymetler olduğundan, iyilik, doğruluk ve güzelliklerinden şüphe edilmediğinden, tabii olarak kabul edilir; bu kıymetler müdafaa, “seferberlik” halinde değillerdir. Mevcut kıymetleri fertlere aşılmaktan gaye, onları cemiyete intibak ettirmek, mevcut nizamda ahenkli bir şekilde yaşayabilmelerini temin etmektir. Propagandada kabul ettirilmeğe çalışılan kıymetler yerleşmiş, kök salmış kıymetler değillerdir, bu kıymetlerle ilgili olan zümreler, teşekküller tarafından cehitle, bu hususta seferber edilmiş teşkilat ve usullerle kabul ettirilmeğe çalışılan yeni yeni kıymetlerdir. Daha da mühim olan, bu yeni kıymetlerin kabul edilmesi için ileri sürülen sebepler ve elde edilmesi işaret edilen gayeler hakikî sebepler ve gayeler değildir. Propaganda edenler, edilenleri kendi hususî, gizli gayeleri için alet olarak kullanmağa çalışırlar. Belirtilen gayeler ile asıl gayeler ayrıdır; bunun için propagandada gayede ikilik vardır diyoruz. Terbiyede aşılana kıymetler yerleşmiş, yaygın olduklarından bunların aşılması da yerleşmiş, an’anevî usullere göre âdeti kendiliğinden olur. Fert içinde yaşadığı muhitten bunları pek de farkına varmadan alır. Halbuki propagandada kıymetler hususî bir gayetle, planla, teşkilâtla aşılır. An’anevî usuller, vasıtalar olmadığı için yapma vasıtalar kullanılır. Bu vasıtaların müşterek vasfı ferdin heyecanlarını körüklemek ve bunlarla oynuyarak istenilen kıymetleri ona aşılmaktır. Sonra bir de terbiyede daha çok kurucu, müsbet hislere; sadakat, iyilik, fedakârlık, vazife v.s. gibi daha “yüksek” addedilen hislere hitap edildiği ileri sürülür, propagandanın ise daha “aşağı” veya “ipdida” denilen, doğrudan doğruya biyolojik insiyaklardan doğan hislere hitap ettiği iddia edilir. Hislerin daha “yüksek” veya “aşağı” olması münakaşa edilebilir pürüzlü bir mesele ise de hiç şüphe yok ki propagandada başlıca üzerinde durulup işlenen his korku, emniyetsizlik hissidir. Süratle değişen, istikrarsız, ve ferde karışık, anlaşılmasız görünen modern cemiyet şartlarının fertte doğurduğu emniyetsizlik ve gelecektekenden endişe hali, kabul ettirmek istenilen kıymetlerin yerleşmesi, tutunabilmesi için kullanılır. Propaganda teknikleri teferruatta ne kadar değişirse değişsin hepsinin esas itibarıyla kullandığı usul birdir; bu usul üç unsurdan mürekkeptir: 1) Bir tehlikeye işaret edilir; korku ve endişe yaratılır veya zaten mevcut olan bu hisler kuvvetlendirilir, belirtilen, tehlikede gösterilen şey, aziz, mukaddes tutulan bir müessese, bir ahlâkî kaide, siyasi bir prensip, maddî menfaat, bir zümrenin, saadet ve refahı, itibarı, şöhreti, elhasıl kıymet verilen herhangi “bir şey olabilir. 2) Bu aziz, sevgili “şey”i tehlikeye düşüren bir sebep, bir “düşman” vardır; bu “düşman” yerine göre diğer bir içtimai zümre, yeni bir, içtimai cereyan, siyasi bir hasım, Hastalık, Taassup, Cehalet, Dinsizlik, Moda v.s. olabilir. 3) Propagandayı eden zümre veya teşkilât, onun ortaya sürdüğü program, umdeler, prensipler, çareler “düşman”ı yenecek ve tehlikede olan

“sevgili”yi kurtaracak birer “kahraman” olarak ileri sürülür. Görülüyor ki kullanılan usul dramatikdir. Bir mücadele savaş vaziyeti yaratılır. Vaziyetteki şartlar, unsurlar “şahıslandırılır.” Mücadele edilmesi istenilen zümreler ve şartlar fena maksatları olan habis kuvvetler, Kara Kuvvetler olarak belirtilir. Kurtarılması veya elde edilmesi istenilen gayeler de kutsî bir renge büründürülür. Kurtuluş için gereken şartlar, faaliyetler ve bunları güdenler de birer “kahraman” haline sokulur. Sonra tehlikenin belirmesinden başlayarak “düşman”ın faaliyeti, zararları, edilen mücadeleler anlatılır; ve kurtuluşun gerçekleşmesi ile perde kapanır, ister bir nutuk, ister bir kitap, ister bir kaç cümleden ve bir resimden ibaret afiş şeklinde olsun, propagandada daima bu üç unsur ve kurtuluşla biten mücadelenin hikâyesi mevcuttur.

Yazımızın başında propagandanın hem kötü bir mânası olduğuna hem de bu kötü mânayı kaybetmek temayülünü gösterdiğine işaret ettik. Yukardaki kısa incelemede propagandanın bu kötü mânasının nereden geldiğini, sebeplerin de gözden geçirdik. Şimdi propagandanın bugünün cemiyetlerinde neden büyük bir yer tuttuğunu, neden fena mânasını kaybederek açıkça kabul olunan bir usul haline gelmekte olduğunu gene kısaca ele alalım.

Bugünün cemiyetleri hızlı bir değişme halindedirler. Modern teknik süratle değişiyor; nesilden nesile geçen ananevi usuller yerine elde edilmek istenilen gayelere daha uygun, ilmî bilgiye dayanan rasyonel usuller kullanılıyor; bunlar durmadan yenileşiyor, değişiyor. Teknik değişmeler iktisadî münasebetler sisteminde, teşkilâtta değişmeler doğuruyor, daha uzak sosyal sahalarda da akisler bırakıyor. Modern teknik aynı zamanda cemiyetleri birbirleriyle temasa getiriyor, bu temasları çoğaltıyor, şiddetlendiriyor. Yeni usuller, fikirler, görüşler, cereyanlar süratle dağılıyor, yayılıyor. Netice, daimi bir hareket ve değişme halinin belirmesidir. Yerleşmiş, köklü kıymetlerin ve usullerin gevşediği, çözüldüğü, yeni kıymetlerin belirdiği bu cemiyetlerde terbiye de eski şeklini kaybediyor. Eski kıymetler yenilerle mücadele ve müdafaa halinde olduklarından eski kıymetlerin fertlere aşılması dahi yukarıda vasıflarını belirtmeğe çalıştığımız “terbiye” yolundan ziyade “propaganda” yolu ile oluyor. Mevcut kıymetler çözüldüğü, zayıfladığı zaman, bunlar artık eskisi gibi fertler tarafından sorguya çekilmeden; şüphe, münakaşa edilmeden oldukları gibi kabul olunmazlar. Eski ve yeni kıymetlerin değeri münakaşa edilir. Bir taraftan mantıkî deliller, istidlaller ile bu kıymetler müdafaa edilirken, diğer taraftan vasıtalı usullerle, “propaganda” ile kabul ettirmeğe çalışılır. Terbiye ile propaganda arasında anlattığımız farklar vardır, fakat bugünün terbiyesi bazı cephelerinden propaganda halini alıyor; yani propagandada kullanılan usuller terbiye müesseselerinde, mekteplerde, gençlik teşkilâtında da kullanılıyor. Bugünkü terbiyenin “öğretici” kısmı ilim bilgisine, aklın prensiplerine dayanıyor, akla, mantığa hitap ediyorsa da, şahsiyetin, hissî cephesinin teşekkülü daha fazla propaganda teknikleriyle işleniyor; müdafaa edilen eski kıymetler veya yerleştirilmek istenilen yeni kıymetler dramatik usullerle, doğrudan doğruya heyecanları işleyerek, tahlil ve tenkide yer bırakmadan aşılmağa çalışılıyor.

Propaganda modern sosyal şartların doğurduğu bir hâdisedir. Geçmişte de yeni sosyal cereyanlar, yeni dinler propaganda usulünü kullanmış olabilirler, ama sistemli, şuurlu, büyük mikyasta propaganda modern cemiyetlere hastır. Propaganda

“fertleri kontrol etme” usulü olduğuna göre edindiği gayeye göre iyi veya fena diye vasıflandırılabilir. İyilik veya kötülük hükmü gayeye göre verilebilir. Gayesi “iyi” dahi olsa propaganda, taşıdığı vasıflar dolayısıyla, bilhassa heyecanları işlemesi, ekseriya gayede ikilik bulunması, tahlil, tenkit ve muhakemeye yer vermemesi yalnız “neticeleri” olduğu gibi kabul ettirmeğe çalışması dolayısıyla tehlikeli bir usuldür.

Yurt ve Dünya, Sayı 12, Aralık 1941